

ВІДГУК

офіційного опонента доктора психологічних наук, професора, професора кафедри психології Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

САФІНА ОЛЕКСАНДРА ДЖАМІЛЬОВИЧА

на дисертаційне дослідження

РИБЧУК ОЛЕНИ ГРИГОРІВНИ

на тему: «**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ОФІЦЕРІВ ОПЕРАТИВНОГО РІВНЯ**»

подане на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 Психологія у галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки

Актуальність теми дисертаційного дослідження

Актуальність дослідження розвитку критичного мислення офіцерів оперативного рівня зумовлена необхідністю розвитку критичного мислення офіцерів оперативного рівня для забезпечення ухвалення обґрунтованих рішень в умовах дефіциту часу, неповноти інформації та високої невизначеності сучасних бойових дій.

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій

Викладені у дисертаційній роботі положення, висновки та узагальнення мають належний рівень наукового обґрунтування. Повнота і раціональність застосування методологічного апарату, об'ємна джерельна база українських та зарубіжних наукових досліджень підтверджує вагомість та достовірність викладених ідей та положень. Послідовність викладення матеріалу і логічна узгодженість, а також змістовні узагальнення у висновках до розділів і загальних висновках підкріплюють цілісність роботи на основі повноти і завершеності етапів наукового дослідження. Наведені у роботі висновки та рекомендації мають достатній рівень обґрунтованості і достовірності.

Наукова новизна одержаних результатів: виокремлено та обґрунтовано психологічні особливості критичного мислення офіцерів оперативного рівня та психологічні механізми розвитку критичного мислення офіцерів оперативного

рівня; розроблено та обґрунтовано теоретичну модель розвитку критичного мислення офіцерів оперативного рівня; розроблено та емпірично перевірено комплексну тренінгову програму розвитку критичного мислення офіцерів оперативного рівня «Хто мислить, той перемагає!». Удосконалено поняття «критичне мислення офіцерів оперативного рівня», що трактується як структурований, цілеспрямований і рефлексивний пізнавальний процес, що забезпечує ефективне вирішення професійних завдань шляхом системного аналізу інформації, формулювання та перевірки гіпотез, оцінювання наслідків ухвалених рішень, їх логічного обґрунтування і коригування відповідно до умов службово-бойової діяльності; психологічні практики у вигляді комплексної тренінгової програми, розробленої на основі визначених компонентів та показників розвитку критичного мислення офіцерів оперативного рівня. Набуло подальшого розвитку уявлення про зміст, структуру та значення критичного мислення офіцерів оперативного рівня у контексті їхньої професійної діяльності, зокрема в умовах сучасних безпекових викликів.

Зазначені авторкою у дисертаційній роботі формулювання новизни є точними та відповідають поставленим завданням й отриманим висновкам. Практична значущість роботи полягає у впровадженні основних положень і результатів дослідження та розроблених психологічних практик розвитку критичного мислення у систему індивідуальної підготовки офіцерів оперативного рівня Головного управління розвитку спроможностей авіації, Оперативного командування «Південь» (ОК «Південь») та Головного управління психологічної підтримки персоналу Збройних Сил України та впроваджені в освітній процес Інституту професійної військової освіти «Вишкіл лідерів» Національного університету оборони України та Національної академії Національної гвардії України.

Загальний аналіз змісту дисертації, її завершеності

Дисертацію Рибчук Олени Григорівни відзначає чітка структура, що представлена вступом, трьома розділами, висновками до кожного розділу, загальними висновками і списком використаних джерел. У вступі авторкою переконливо обґрунтовано актуальність досліджуваної проблеми, науково коректно сформульовано мету, яка конкретизується у завданнях, визначено об'єкт та предмет, окреслено систему використаних у роботі дослідницьких методів, розкрито наукову новизну отриманих результатів і практичну значущість дисертаційного дослідження.

У першому розділі «Теоретичні основи дослідження психологічних особливостей розвитку критичного мислення офіцерів оперативного рівня» авторкою здійснено ґрунтовний теоретичний аналіз наукових підходів зарубіжних та українських учених до вивчення феномена критичного мислення, який дозволив встановити, що дослідження критичного мислення є складним психологічним феноменом, що відзначається багатоаспектністю методологічних підходів та концептуальною різноманітністю. На основі аналізу вивчених джерел дисертанткою конкретизовано концепт «критичне мислення офіцера оперативного рівня», який визначено як структурований, цілеспрямований та рефлексивний пізнавальний процес, що забезпечує ефективне вирішення професійних завдань шляхом системного аналізу інформації, формулювання і перевірки гіпотез, оцінювання наслідків ухвалених рішень, їхнього логічного обґрунтування і коригування відповідно до умов службово-бойової діяльності. За результатами досліджень структури критичного мислення нею особисто визначено, що критичне мислення офіцера оперативного рівня ґрунтується на здатності системно аналізувати інформацію, перевіряти припущення, враховувати альтернативні точки зору та прогнозувати наслідки рішень.

У другому розділі дисертації «Емпіричне дослідження психологічних особливостей розвитку критичного мислення офіцерів оперативного рівня» дисертанткою виокремлено компоненти та показники критичного мислення

офіцерів оперативного рівня, відповідно до яких обрано психодіагностичний інструментарій дослідження, який дозволив їй комплексно дослідити психологічні особливості критичного мислення офіцерів оперативного рівня. Зокрема, нею встановлено, що критичне мислення офіцерів є комплексною характеристикою, яка має негативний зв'язок із ригідністю мислення та позитивний зв'язок з його лабільністю. Особливо важливим результатом дослідження є виявлення авторкою соціального аспекту критичного мислення, який проявляється через зв'язок із комунікативною толерантністю, що свідчить про те, що критичне мислення не є суто когнітивною характеристикою, а тісно пов'язане з особливостями міжособистісної взаємодії та соціальною адаптацією.

У третьому розділі дисертації «Емпіричне дослідження психологічних особливостей розвитку критичного мислення офіцерів оперативного рівня» на основі теоретичного аналізу джерел та результатів констатувального етапу дослідження розроблено комплексну тренінгову програму «Хто мислить, той перемагає!», яка інтегрує три основні компоненти: інформаційно-смісловий, діагностичний та корекційно-розвивальний. Її результативність підтверджено статистичними методами шляхом порівняльного аналізу показників експериментальних та контрольних груп. В експериментальних групах зафіксовано статистично значущі позитивні зміни за більшістю показників критичного мислення, зокрема: значне зростання загального рівня критичного мислення, підвищення метакогнітивної рефлексії, поліпшення логічного мислення та зниження стереотипності мислення. Водночас у контрольних групах суттєвих змін не виявлено, що підтверджує результативність впливу тренінгової програми. Отримані зміни мають системний характер та охоплюють усі три компоненти критичного мислення: метакогнітивний, когнітивний та соціально-комунікативний, що свідчить про комплексність впливу програми та її ефективність у розвитку критичного мислення офіцерів оперативного рівня.

Висновки дисертаційного дослідження є логічними, обґрунтованими, сформованими за результатами здійсненого теоретичного аналізу та експериментального дослідження із використанням сучасних статистичних методик, вони кореспондуються із поставленою метою і завданнями дослідження. Список використаних літературних джерел містить достатню кількість сучасних іноземних джерел, монографії і статті українських авторів. Список оформлено правильно, він відповідає вимогам до дисертаційних робіт. Дисертаційний матеріал у достатній мірі ілюстровано таблицями і рисунками.

Відповідність змісту дисертації встановленим вимогам

Основні теоретичні, наукові та практично-прикладні положення дисертаційної роботи Рибчук Олени Григорівни тему: «Психологічні особливості розвитку критичного мислення офіцерів оперативного рівня», відображено в анотації у повному обсязі. Дисертація відповідає спеціальності 053 – Психологія.

Результати дисертаційного дослідження представлено у 17 наукових працях, з них 9 - у наукових статтях у фахових виданнях України з психології, а також 8 тезах конференцій. Публікації здобувачки повною мірою висвітлюють основні наукові положення кваліфікаційної роботи. Порушень академічної доброчесності у публікаціях авторки та її дисертації виявлено не було.

Завершеність дисертаційної роботи та зауваження щодо її змісту та оформлення

Дисертаційна робота Рибчук О.Г. є завершеним науковим дослідженням із чітко визначеними та вирішеними метою, завданнями на основі реалізованої логіки методологічних і методичних підходів. У роботі витримано послідовність наукового пошуку із подальшим порівняльним аналізом отриманих даних.

Загалом позитивно оцінюючи результати наукового дослідження дисертантки, необхідно зробити деякі зауваження та визнати, що у

дисертаційній роботі є дискусійні положення, що зумовлені складністю та широтою предмету дослідження.

1. Перше завдання дослідження – «Здійснити теоретико-методологічне дослідження підходів до розуміння психологічного змісту критичного мислення у контексті професійної діяльності офіцерів оперативного рівня» є дещо ширшим за назву першого розділу дисертації – «Теоретичні основи дослідження психологічних особливостей розвитку критичного мислення офіцерів оперативного рівня», у якому методологічний аспект саме і реалізовувався.

2. Теоретико-методологічне підґрунття роботи виглядало ще б більш ґрунтовним, якби авторка врахувала наукові доробки інших українських дослідників у цій сфері, зокрема, С.О. Бадер, М.М. Починкової (які розглядали проблему формування критичного мислення особистості у контексті ціннісно-сислової парадигми), В.А. Шимка (ключові навички, особистісні риси та підготовка фахівців у контексті профайоінгу як професії), В.В. Ягоднікової (застосування технології розвитку критичного мислення у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців).

3. Деколи авторка ототожнює поняття «розвиток» і «формування», використовуючи їх як синоніми.

4. Авторська теоретична модель розвитку критичного мислення офіцерів оперативного рівня набула б більш повного наповнення, якщо б у ній було подано провідні принципи технології її розвитку, а саме: принцип особистісної орієнтації (акцентує увагу на особистість як провідну цінність, яка самостійно осмислює інформацію, формує власну позицію, критично осмислює явища навколишнього світу; принцип ціннісно-сислової визначеності (процес формування критичного мислення спрямований на розвиток мислення, заснованого на етичних орієнтирах (справедливість, гідність, свобода, повага до прав людини, соціальна відповідальність тощо) - офіцери мають оцінювати не лише логіку, а й моральну сторону подій; принцип смислотворення, що передбачає розуміння особистості офіцера як пошукувача смислу в знаннях та

інформації, де він не просто запам'ятовує – він шукає смисл, що робить мислення глибоким і вмотивованим; принцип діалогічності та проблемності (процес формування критичного мислення має бути змодельований на проблемних ситуаціях та пошуку шляхів її розв'язання на засадах діалогу; принцип відкритості (кожен суб'єкт технологій має бути відкритий до нової інформації та бути готовим до її неупередженого аналізу для побудови виважених висновків; принцип рефлексивності (розвиток навичок самооцінки, осмислення власних дій, вчинків та думок, що наближує офіцера до критичного розмірковування).

5. При розробці теоретичної моделі розвитку критичного мислення офіцерів оперативного рівня авторка у межах загальнонаукової методології застосовувала системний, діяльнісний, суб'єктний та аксіологічний підходи. Але тут не зайвими були б у нагоді й інші, зокрема, середовищний підхід, який допомагає поглянути на професійне середовище як на простір для особистісного розвитку. Когнітивний підхід підкреслює важливість розвитку когнітивних навичок, таких як аналіз, синтез, оцінювання та інтерпретація інформації. Рефлексивно-діяльнісний підхід дає можливість усвідомити, що розвиток мислення та його рис, у т. ч., критичності, відбувається в процесі різних видів діяльності та за умови активної рефлексії з її приводу. У свою чергу герменевтичний підхід передбачає знайомство, осмислення, аналіз інформації, співвідношення її контексту із власним досвідом офіцера і системою його цінностей, що власне, й передбачає критичне осмислення певною мірою.

6. У моделі розвитку критичного мислення офіцерів оперативного рівня дисертантка визначила мішенями впливу соціально-комунікативний, когнітивний і метакогнітивний компоненти. У свою чергу більш дискретна класифікація компонентної бази впливу (цільовий, концептуальний, суб'єктний, змістовий, процесуальний, інструментальний, результативний) дозволила б більш точно підійти до технології його реалізації.

Висновки

Дисертаційна робота Рибчук Олени Григорівни «Психологічні особливості розвитку критичного мислення офіцерів оперативного рівня» є самостійним, цілісним та завершеним науковим дослідженням, у якому поставлена і на належному рівні розв'язано актуальну для української психології проблему; вона відповідає вимогам «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 року № 44, які висуваються до дисертацій, а її авторка – Рибчук Олена Григорівна заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 053 «Психологія».

Офіційний опонент:

професор кафедри психології Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

доктор психологічних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України
«05» *лютого* 2026 року

Олександр САФІН

Відгук Олександра САФІНА засвідчую:

Голова комісії з реорганізації Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

професор

Владилена СОКИРСЬКА